

- М. Шрамченко. 2-е вид., переглян. і доп. СПб.: Зд. юрид. кн. магазину Н.К. Мартинова, 1902. 1196 с.
3. Бичков О.М. Участь педагога у кримінальному судочинстві. Дис. канд. юрид. наук. Іжевськ, 2007. 227 с.
4. Кузьміна О.Л., Маханек О.Б., Шашкова О.М. Проблеми процесуального статусу педагога при провадженні слідчих та інших процесуальних дій за участю неповнолітніх. *Вісник Калінінград. філії Санкт-Петербурзького університету*. 20015. № 3(41). С. 28-30.
5. Тетюєв С.В. Процесуальні особливості допиту неповнолітнього обвинуваченого: монографія. Під ред. О.В. Кудрявцевої. М. Юрлітінформ, 2006. 176 с.
6. Вдовцев П.В. До питання про участь педагога (психолога) у допиті неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого. *Розслідування злочинів: проблеми і шляхи їх вирішення*. 2015. № 2 (8). С. 75-77.
7. Гур'єва В.А., Макушкін Є.В. Введення в підліткову судову психіатрію. Медична і судова психологія: курс лекцій. Під ред. Т.Б. Дмитрієвої, Ф.С. Сафуанова. М. Генезис 2004. 606 с.
8. Татьяна Л.Г., Колударова О.П. Призначення та проведення комплексної медико-психологічної експертизи у кримінальних справах бездоглядних неповнолітніх. *Вісник Удм. ун-та. Сер. Економіка і право*. 2013. № 2-4. С. 180-184.

УДК 343.1

НІКІТІНСЬКИЙ О.П.

**ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ
ТА ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ
ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ РОЗПОРЯДЖЕННЯМ БЮДЖЕТНИМИ
КОШТАМИ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я**

В статті зроблено висновок, що розслідування злочинів, пов'язаних з нецільовим використанням бюджетних коштів, враховуючи специфічність предмета злочинного посягання та способів, за якими вчиняється цей злочин – особливо потребує залучення спеціальних знань. Не остання роль в цьому питанні відводиться судовим експертизам, які суттєво допомагають виявляти обставини по даному злочину, що порушує бюджетне законодавства, аби в подальшому досягти результативної доказової бази.

Ключові слова: *судова експертиза, розслідування злочинів, нецільове використання бюджетних коштів, судово-бухгалтерська експертиза; судово-почерково-знавча експертиза.*

В статье сделан вывод, что расследование преступлений, связанных с нецелевым использованием бюджетных средств, учитывая специфичность предмета преступного посягательства и способов, по которым совершается это преступление, особенно требует привлечения специальных знаний. Не последняя роль в этом вопросе отводится судебным экспертизам, существенно помогающим выявлять обстоятельства по данному преступлению, нарушающее бюджетное законодательство, чтобы в дальнейшем достичь результативной доказательной базы.

Ключевые слова: *судебная экспертиза; расследование преступлений; нецелевое использование бюджетных средств; судебно-бухгалтерская экспертиза; судебно-почерковедческая экспертиза.*

The article concludes that the investigation of crimes related to misuse of budget funds, taking into account the specifics of the subject of criminal encroachment and the ways in which this crime is committed - especially requires special knowledge. Not the least role in this issue is given to forensic examinations, which significantly help to identify the circumstances of this crime, which violates budget legislation, in order to further achieve an effective evidence base.

Key words: *forensic examination, crime investigation, misuse of budget funds, forensic accounting examination; forensic handwriting expertise.*

Призначення судових експертиз, які використовуються при розслідуванні злочинів, що порушують бюджетне законодавство, можливо проаналізувати через призму деяких видів господарчої діяльності юридичних осіб, наприклад ті, які характеризують сферу державних закупівель. Державні закупівлі – це специфічна сфера, в якій щодо державних коштів можуть вчинятися різні кримінальні правопорушення, що кваліфікуються по різних статтях кримінального кодексу України. Мова йде про сукупність взаємопов'язаних між собою злочинних діянь (наприклад ст. 210 та 211 КК України) [18, с. 38]. Відмітимо, що для сфери державних закупівель характерною особливістю є вчинення кримінальних правопорушень, які безпосередньо стосуються заволодіння державними коштами.

Аналіз наукових джерел свідчить, що різні аспекти призначенню експертиз та застосуванню спеціальних знань висвітлювалися в теоретичних дослідженнях багатьох українських та зарубіжних вчених: Т. В. Авер'янової, Р. С. Белкіна, С. Ю. Журавльова, В. М. Карагодіна, А. М. Кустова, Е. У. Баєвої, О. В. Александренко, Н. О. Михайличенко, А. Ф. Волобуєва, В. П. Корж, Т. В. Колеснікової, С. О. Сафронова, М. І. Костіна, Р. Л. Степанюка, О. С. Саїнчина, Б. В. Щур, Р. М. Шехавця, В. К. Лисиченко, М. Г. Щербаковського, Е. Н. Кулешової, С. В. Лаврухіна, Ф. В. Балесєвських, І. А. Бобракової, В. Д. Макарова та ін.

Зазначається, що такі злочини є неявними, і щоб виявити їх сутнісні ознаки та в результаті одержати доказову базу, необхідно використовувати спеціальні прийоми та методи економічного аналізу. Наведене вказує на аналіз та оцінку показників господарської діяльності учасників, якими проводяться конкурсні торги. Тож, такий аналіз та оцінка спрямовується на те, щоб виявляти порушення вимог чинного законодавства. Подібного роду інформація знаходиться в документах засновницького, бухгалтерського та фінансового спрямування, які вилучаються під час проведення відповідних перевірок. Такі документи можуть містити як дійсні операції, так і фіктивні (йдеться про підроблені документи). У зв'язку з наведеним і потребується проведення різних судових експертиз.

Виходячи з положень ст. 242 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) вказується, що «експертиза проводиться експертною установою, експертом або експертами, яких залучають сторони кримінального провадження або слідчий суддя за клопотанням сторони захисту, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання» [1].

При розслідуванні злочинів у сфері державних закупівель ключовою задачею є встановлення способу, за яким вчиняється кримінальне правопорушення. Зокрема, замовники конкурсних торгів, як правило, використовують своє службове становище та вчиняють такі злочини за допомогою таких способів:

- закупка товарів, робіт чи послуг по завищеним цінам;
- закупка устаткування, яке є непридатним до експлуатації чи матеріально-товарних цінностей, непридатних до використання;
- оплата фактично не виконаних робіт чи послуг (йдеться про фіктивні акти);
- здійснення державної закупівлі, не проводячи процедури, що передбачають законом;
- витрата бюджетних коштів з ціллю придбання товарів, робіт чи послуг в обсягах, що значно перевищують граничні межі витрат [2, с. 144-145].

Також за механізмом злочинів у сфері державних закупівель частою є ситуація, коли використовуються фіктивні підприємства, що виступають посередниками для того, щоб штучно завищувати ціни на товари, роботи чи послуги, в тому числі для приховування злочину. Окрім цього, можуть використовуватися підроблені документи стосовно відповідності учасникам на кваліфікаційні критерії як учасника конкурсних торгів [3, с. 187].

З врахуванням наведеного, слід вказати, аби отримати докази вчинення злочину окресленими способами, необхідним є проведення різних видів судових експертиз, до яких в сфері

державних закупівель відносять (бухгалтерську; фінансово-економічну; товарознавчу; криміналістичну) [3, с. 190].

Пропонуємо охарактеризувати кожну експертизу більш ґрунтовніше.

1. Бухгалтерська експертиза. При розслідуванні злочинів у сфері державних закупівель, існує потреба здійснювати аналіз руху грошових коштів та матеріальних цінностей, які прив'язані за конкретною підприємницькою структурою. Інструмент подібного аналізу представлений документальною ревізією, проте вона здійснюється тільки як засіб, за яким можливо виявити ознаки злочину, а тому, її матеріали відмічаються обмеженим доказовим значенням. У зв'язку з цим, щоб перевірити факти, встановлені ревізією, необхідно проводити судово-бухгалтерську експертизу.

2. Оперуючи власним аналізом, доречно вказати, що одним із найпоширеніших способів маскування слідів «документації» таких злочинів є спотворення даних бухгалтерського обліку і звітності. Відтак, основна ціль досліджень, проведених в рамках судово-бухгалтерської експертизи вбачається у встановленні наявності/відсутності фактів таких спотворень за будь-якою стадією бухгалтерського обліку, механізму їх реалізації, їх кількісних та якісних ознак, а також ступенів впливу на фінансові показники суб'єкта господарювання.

3. Відштовхуючись від наведеного, до числа основних задач аналізованої експертизи відносять наступні:

- встановлення фактичних ознак, при яких спотворено облікові дані специфічними для бухгалтерського обліку прийомами, а також проведення діагностики, спрямованої на те, щоб виявляти спотворення та ступень їх впливу на показники господарської діяльності;
- визначення тотожності чи відмінності чорнових записів, в яких містяться дані по офіційному бухгалтерському обліку;
- встановлення питання, чи відповідають дані аналітичного та синтетичного обліку даним, відтворюваним первинні документи та облік;
- встановлення відповідності в частині здійснення фінансово-господарських операцій [4, с. 102-103].

4. Фінансово-економічна експертиза. Предмет даної експертизи – відомості щодо фінансових операцій та фінансових показників діяльності суб'єкта господарювання, а також фактичні дані, які відображають утворення, розподіл і використання доходів на підприємстві [2, с. 95]. При розслідуванні злочинів у сфері державних закупівель, наведену експертизу необхідно проводити у випадках виявлення фактів використання злочинцями фіктивних підприємств, які є учасниками торгів. Основними задачами цієї експертизи є:

- виявити статутну і фактичну ціль та предмет діяльності підприємства, яке є учасником торгів;
- встановити наявність і джерела, за якими формуються фінансові ресурси підприємства;
- виявити наявність у підприємства необхідної кількості працівників, при яких можливо здійснювати заявлену господарську діяльність;
- встановити, чи відбувається дотримання правил нарахування і строків, за якими вносяться податки та інші обов'язкові платежі;
- виявити, чи може підприємство виконувати покладені обов'язки за договорами, що укладаються [5, с. 301-302].

Важливо зауважити, що експерт вправі надати аргументовану відповідь, виключно при наданні йому конкретних документів, в яких фігурує та чи інша сторона, що виконувала господарсько-фінансову діяльність підприємства. Існують випадки, при яких відбувається типова помилка, допущена слідчими. Тобто, отримуючи від оперативних працівників матеріали перевірки, без належної підготовки, одразу направляється запит, щоб провести фінансово-економічну експертизу, як результат – через відсутність усіх необхідних документів, експерти не здатні надати аргументований висновок, який є дуже важливим в такого роду злочинах [6, с. 210].

5. Товарознавча експертиза. При розслідуванні злочинів у сфері державних закупівель потреба провести дану експертизу виникає за умови виявлення ознак, при яких за рахунок державних коштів було придбано устаткування (непридатне до експлуатації) чи товарно-матеріальні цінності (непридатні до використання) [7, с. 556].

Ціль проведення такої експертизи – встановити споживну цінність, відповідність стандартам і технічним умовам товарів народного споживання (сировина, тара, спеціальні пристрої, обладнання, тощо).

Основними завданнями цієї експертизи є такі:

- встановити належність товарної продукції до класифікаційних категорій, які є прийнятними за виробничо-торговельною сферою (вид, сорт, марка, модель, розмір, тощо);
- визначити якісні зміни товарної продукції;
- з'ясувати причини якісних змін товарної продукції (йдеться про такі, що виникають в процесі транспортування, експлуатації);
- встановити спосіб виробництва товарної продукції (промисловий, саморобний);
- визначити вартість товарної продукції, враховуючи часткову втрату її товарних якостей по причині експлуатаційного зносу і пошкодження від впливу зовнішніх факторів [8, с. 646-647].

В межах цієї експертизи, до переліку об'єктів, які можуть направлятися експерту для оцінки, є різноманітні вироби товарного походження (зразки, матеріали кримінальних справ, в яких детально викладено товарну характеристику по якомусь об'єкту, тощо). До таких об'єктів прямо відносять товари меблевого, текстильного, електропобутового типу, тощо. До них можуть відноситись й промислові товари народного споживання (харчові жири, м'яси, риби, молочні та інші продовольчі товари) [9, с. 105].

3-поміж іншого, окрім виробів, до експерта-товарознавця можуть направлятися документи, які характеризують стан товару та різноманітність процесу, який відбувався з ним. Подібне дозволяє одержати додатковий інформаційний потік про той чи інший товар [9, с. 106].

6. Криміналістична експертиза. При розслідуванні злочинів у сфері державних закупівель необхідність призначити наведену експертизу виникає у разі дослідження різних документів, в яких зафіксовано як факти реєстрації підприємств, так і обставини, при яких укладались господарські угоди [10, с. 220].

Відмітимо, що в підприємницькій діяльності широко поширюється використання документів, виготовлення яких відбувалось за допомогою комп'ютерної та копіювально-розмножувальної техніки, а також кліше печаток і штампів, виготовлених по технології закордонних фірм.

За кримінальними провадженнями щодо діяльності підприємств, які є учасниками торгів, може виникати потреба досліджувати представлені ними документи стосовно такого:

- 1) встановити факт виготовлення документів з використанням комп'ютерної техніки або отримання копії за рахунок копіювально-розмножувальної техніки;
- 2) вирішувати діагностичні, а за окремими випадками й ідентифікаційні задачі за документами, виготовлених за допомогою ціпкових, лазерних принтерів і копіювально-розмножувальної техніки;
- 3) ідентифікувати матричні принтери за виготовленими з їх допомогою документами [11, с. 46].

Визначаючи технічну експертизу документа (як підвиду криміналістичної), який виготовлено з використанням комп'ютерної чи копіювально-розмножувальної техніки, можливо вирішувати основні завдання, серед яких:

- визначити спосіб виготовлення документу;
- визначити вид і модель технічного засобу, за рахунок якого виготовлявся документ;
- підтвердити факт виготовлення декількох документів за допомогою технічного засобу [11, с. 47].

Охарактеризувавши окреслені види судових експертиз та підсумовуючи даний підрозділ, слід вказати, що підготовка та проведення судових експертиз при розслідуванні злочинів у сфері державних закупівель характеризується специфічністю об'єктів досліджень, які представлені документами, що відображають обставини організації торгів та визначають їх переможців. Наведене свідчить про те, що ця специфіка є ключовою в процесі формування доказової бази таких злочинів.

Беручи до уваги наведене та переходячи до аналізу основного питання, пропонуємо по традиції охарактеризувати судові експертизи, які призначаються та проводяться при розслідуванні злочинів, пов'язаних з нецільовим використанням бюджетних коштів.

7. Судово-бухгалтерська експертиза, яка дає змогу прослідкувати, що бюджетні кошти використовувались не за цільовим призначенням, а на «інші потреби» [12, с. 52].

Одним із головних завдань (про яке вже йшла мова) щодо дослідження документів, які відображають економічну діяльність підприємств (організацій) є визначення документальної доцільності в частині цільового використання бюджетних коштів. Зокрема, в процесі дослідження операцій фінансово-кредитного спрямування видається за можливе встановити, чи підтверджується за допомогою бухгалтерських та первинних документів нецільове використання кредитних

коштів за укладеною угодою. В контексті наведеного, разом з ухвалою про призначення експертизи, експерту зобов'язуються надати необхідні документи, що відображають бухгалтерський та податковий облік, а також які містять вихідні дані, аби вирішити поставлені питання [13, с. 34].

Якщо у слідчого або суду виникли складності під час визначення документів, необхідних для надання експертного висновку, їм потрібно попередньо проконсультуватись у спеціаліста, знаючого галузь економіки. Після цього, «для проведення дослідження необхідно надати оригінали документів або належним чином завірені їх якісні копії. Документи мають бути систематизованими в хронологічному порядку (за відповідними періодами), підшитими, прошнурованими та пронумерованими» [14] (п. 3.3 глави III Інструкції).

В процесі проведення судово-економічних експертиз, а також досліджень в частині використання небюджетними організаціями коштів, які виділено з державного бюджету (з ціллю – виконати цільові програми і замовлення), експерти займаються дослідженням документів фінансово-господарської діяльності, відображаючи відповідність операцій по виділенім коштам таким організаціям, а саме:

1) що стосується єдиних кошторисів доходів (видатків) та розрахунків до них із змінами, які вносились протягом періоду виконання кошторисів;

2) що стосується кошторисів та планів використання (йдеться про первинні бухгалтерські документи та реєстри бухгалтерського обліку, а також виписки з казначейського рахунку та банку) [15, с. 92].

Продовжуючи огляд судово-бухгалтерської експертизи в межах розглядуваного нами злочину, відмітимо, що її основними завданнями є наступні:

– встановити доцільність та повноту методів і прийомів, застосовуваних документальною ревізією задля оцінки даних бухгалтерського обліку в процесі вирішення задач, що перед нею ставляться;

– документально підтвердити факти одержання установою відповідної суми бюджетних коштів протягом певного періоду;

– документально підтвердити перерахування бюджетних коштів за певною грошовою сумою на фінансування відповідної статті класифікації видатків;

– документально підтвердити деякі господарські операції, профінансованих за бюджетні кошти;

– встановити, чи відповідають чинним нормативно-правовим актам з бухгалтерського обліку та звітності показники в бухгалтерському обліку фінансово-господарських операцій і характеру порушень, які при цьому допускаються;

– виявити коло осіб, на яких покладено обов'язки в частині додержання вимог нормативно-правових актів з бухгалтерського обліку та звітності;

– встановити прогалини в організації бухгалтерського обліку та контролю, за сприянням яких вчиняються порушення бюджетного законодавства (нецільове використання бюджетних коштів) [12, с. 60-61].

8. В переважній більшості випадків при розслідуванні злочинів, пов'язаних з нецільовим використанням бюджетних коштів – призначають та проводять судово-почеркознавчу експертизу (підвид криміналістичної експертизи) [14, с. 145].

«Основним завданням почеркознавчої експертизи є ідентифікація виконавця рукописного тексту, обмежених за обсягом рукописних записів (літерних та цифрових) і підпису. Такою експертизою вирішуються і деякі неідентифікаційні завдання (установлення факту виконання рукописного тексту під впливом будь-яких факторів, що заважають (природних: хворобливий стан, хронічні захворювання, вікові зміни; тимчасових зовнішніх: незвичне тримання засобу для писання, незвична поза, обмеження зорового контролю тощо; тимчасових внутрішніх: алкогольне сп'яніння, фармакологічні, наркотичні засоби тощо; штучних: викривлення письма зміненими рухами); визначення статі виконавця, а також належності його до певної групи за віком тощо)» [14] (п. 1 Глави I Інструкції). В цьому ж пункті вказується, що «об'єктом почеркознавчої експертизи є почерковий матеріал, в якому відображені ознаки почерку певної особи у тому обсязі, в якому їх можна виявити для вирішення поставлених завдань» [14].

9. При розслідуванні злочинів, пов'язаних з нецільовим використанням бюджетних коштів також виникає необхідність проводити будівельно-технічну експертизу (підвид інженерно-технічної експертизи) [16, с. 146].

«Основними завданнями будівельно-технічної експертизи є: визначення відповідності розробленої проектно-технічної та кошторисної документації вимогам нормативно-правових ак-

тів у галузі будівництва; визначення відповідності виконаних будівельних робіт та побудованих об'єктів нерухомого майна (будівель, споруд тощо) проектно-технічній документації та вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва; визначення відповідності виконаних будівельних робіт, окремих елементів об'єктів нерухомого майна, конструкцій, виробів та матеріалів проектно-технічній документації та вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва; визначення, перевірка обсягів і вартості виконаних будівельних робіт та складеної первинної звітної документації з будівництва та їх відповідність проектно-кошторисній документації, вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва; визначення групи капітальності, категорії складності, ступеня вогнестійкості будівель і споруд та ступеня будівельної готовності незавершених будівництвом об'єктів; визначення технічного стану будівель, споруд та інженерних мереж, причин пошкоджень та руйнувань об'єктів та їх елементів; визначення вартості будівельних робіт, пов'язаних з переобладнанням, усуненням наслідків залиття, пожежі, стихійного лиха, механічного впливу тощо; визначення можливості та розробка варіантів розподілу (виділення частки; порядку користування) об'єктів нерухомого майна» [14] (п. 5.1 глави II Інструкції).

Наведемо декілька прикладів окресленої експертизи в межах нецільового використання бюджетних коштів. Так, висновком будівельно-технічної експертизи було визначено, що об'єми фактично виконаних робіт не відповідали поставленим обсягам за проектно-кошторисною документацією та актами приймання робіт, на основі яких проводились розрахунки між замовником в особі управління житлово-комунального господарства м. Феодосії та підрядником в особі будівельної організації стосовно проведення останнього капітального ремонту житлового будинку, на загальну суму 196,5 тис. грн (взято з матеріалів МВС України) [17, с. 150].

Іншим висновком будівельно-технічної експертизи вказувалось, що представлені до огляду об'єми фактично виконаних робіт по ремонту відповідних конструкцій певних об'єктів, не мали прив'язки до адреси. В цьому випадку експертиза посприяла встановити, що наведені в документації роботи взагалі не мали відношення до об'єктів, тобто проводились в інших місцях (взято з матеріалів МВС України) [17, с. 151].

10. При розслідуванні злочинів, пов'язаних з нецільовим використанням бюджетних коштів інколи раціонально призначати та проводити оціночно-будівельну експертизу (підвид інженерно-технічної експертизи) [16, с. 147].

3-поміж основних завдань цієї експертизи, передбачених пунктом 5.2 Інструкції [14] існує розширений перелік, який надається за правовою доктриною. Тож, до питань, які необхідно вирішити експерту, ставлять такі:

- 1) які будівельні роботи та за який проміжок часу вони повинні були виконатись;
- 2) який об'єм будівельних робіт та в який фактичний строк його виконано;
- 3) раціональність переносу будівельних ремонтних робіт;
- 4) специфіка розрахунків між замовником і підрядником стосовно виконання будівельних робіт;
- 5) порядок отримання та витрачання грошових коштів по цільовому призначенню відповідно до умов договору;
- 6) чи мало місце бути нецільове використання грошових коштів стосовно виконання будівельних робіт та на що конкретно витрачались кошти;
- 7) чи мало місце фактичне завищення об'єму ремонтних робіт;
- 8) чи повернуто грошові кошти, які не використовували до державного бюджету;
- 9) чи відповідає сума одержаних коштів підрядником з державного бюджету об'ємам будівельних робіт, які було виконано [14, с. 155-156].

11. Останнім видом судової експертизи, яка може проводитись при розслідуванні злочинів, пов'язаних з нецільовим використанням бюджетних коштів є комп'ютерно-технічна експертиза [16, с. 148].

Дана експертиза, виходячи з правової доктрини, містить наступні завдання: установити технічний стан комп'ютерно-технічних засобів; виявити обставини, при яких використовувались комп'ютерно-технічні засоби; виявити інформацію та програмне забезпечення, яке містилось на комп'ютерних носіях; установити відповідність програмних продуктів деяких параметрам [16, с. 158].

Підсумовуючи наведене вище, робимо висновок про те, що розслідування злочинів, пов'язаних з нецільовим використанням бюджетних коштів, враховуючи специфічність предмета злочинного посягання та способів, за якими вчиняється цей злочин – особливо потребує залучення спеціальних знань. Не остання роль в цьому питанні відводиться судовим експертизам, які сут-

тєво допомагають виявляти обставини по даному злочину, що порушує бюджетне законодавства, аби в подальшому досягти результативної доказової бази.

Виявлено, що серед судових експертиз, які можуть призначатись та проводитись при розслідуванні злочинів, пов'язаних з нецільовим використанням бюджетних коштів є наступні: 1) судово-бухгалтерська експертиза; 2) судово-почеркознавча експертиза; 3) будівельно-технічна експертиза та оціночно-будівельна експертиза (як підвиди інженерно-технічної експертизи); 4) комп'ютерно-технічна експертиза.

Список використаних джерел:

1. Бахин В. П. Криминалистика. Проблемы и мнения (1962-2002) : монография / В. П. Бахин. – Киев, 2002. – 268 с.
2. Бахин В. П. Криминалистическая методика : лекция / В. П. Бахин. – К., 1999. – 27 с.
3. Бантишев О. Ф. Хабарництво: кваліфікація та документування : практ. посіб. / О. Ф. Бантишев, С. А. Кузьмін. – К. : Видавець Паливода А. В., 2009. – 118 с.
4. Бажанов С. В. Основные направления совершенствования взаимодействия органов предварительного расследования в условиях следственно-оперативных групп / С. В. Бажанов. – Владимир : ВлЮИ МВД РФ. 1998. – 60 с.
5. Бахин В. П. Некоторые аспекты изучения практики борьбы с преступностью (данные исследований за 1980-2002 г.) / В. П. Бахин, Н. С. Карпов. – Киев, 2002. – 458 с.
6. Бахин В. П. Следственная практика: проблемы изучения и совершенствования / В. П. Бахин. – К. : Лыбидь, 1991. – 142 с.
7. Бахін В. Склад і призначення криміналістичної характеристики злочинів / В. Бахін, Є. Лук'яничков // Правничий часопис Донецького університету. – 2000. – № 1(4). – С. 39–43.
8. Бедриківський В. В. Проблеми визначення поняття «попередження злочинності» / В. В. Бедриківський // Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. – 2010. – № 1. – С. 131–136.
9. Арсеньев В. Д. Использование специальных познаний при установлении фактических обстоятельств уголовного дела / В. Д. Арсеньев, В. Г. Заблочкий. – Красноярск : Издательство Красноярского университета, 1986. – 152 с.
10. Бахин В. П. Следственная практика: проблемы изучения и совершенствования / В. П. Бахин. – К. : Лыбидь, 1991. – 142 с.
11. Белкин Р. С. Криминалистика и доказывание (методологические проблемы) / Р. С. Белкин, А. И. Винберг. – М. : «Юридическая литература», 1969. – 216 с.
12. Белкин Р. С. Курс криминалистики : В 3 т. Т. 3 : Криминалистические средства, приёмы и рекомендации / Р. С. Белкин. – М. : Юристъ, 1997. – 478 с.
13. Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия ; [2-е изд. доп.] / Р. С. Белкин. – М. : Мегатрон XXI, 2000. – 334 с.
14. Арутюнян К. С. Уголовно-правовые и криминологические аспекты борьбы с преступлениями, совершаемыми в сфере распределения и использования бюджетных средств : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / К. С. Арутюнян ; Российская правовая академия Министерства юстиции Российской Федерации. – Москва, 2007. – 167 с.
15. Белкин Р. С. Курс криминалистики : учебное пособие для вузов / Р. С. Белкин. – 3-е изд., доп. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2001. – 837 с.
16. Бажанов С. В. Основные направления совершенствования взаимодействия органов предварительного расследования в условиях следственно-оперативных групп / С. В. Бажанов. – Владимир : ВлЮИ МВД РФ. 1998. – 60 с.
17. Балашов А. Н. Взаимодействие следователей и органов дознания при расследовании преступлений / А. Н. Балашов. – М. : «Юридическая литература», 1979. – 110 с.